

# КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.982.32:621.794.425

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2019-3-41>

**В. С. Сезонов**

кандидат юридичних наук,  
старший судовий експерт Харківського  
науково-дослідного експертно-криміналістичного центру  
Міністерства внутрішніх справ України

## ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ЩО СУПРОВОДЖУЮТЬ ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ

*У статті проаналізовані проблеми криміналістичних досліджень документів, що супроводжують транспортні засоби в межах позасудових експертних досліджень. Всебічний аналіз теоретичних підстав та практичного досвіду проведення експертного дослідження даного виду дозволив сформулювати низку проблем, висновків та пропозицій щодо його законодавчої та методологічної підтримки.*

*Алгоритм експертно-криміналістичного дослідження документів, що супроводжують транспортні засоби, полягає у визначенні загальних ознак і захисних елементів реєстраційних документів, найбільш поширених способів їх підробки, а також у застосуванні комплексу окремих методів дослідження, зокрема, візуально-мікроскопічного, методів кольороділення, посилення контрасту, дослідження документа у відбитих ультрафіолетових та інфрачервоних променях, люмінесцентного аналізу, вологого копіювання, а також порівняння даних, зазначених у документах, з інформацією, що міститься в існуючих базах даних (МВС України та міжнародних).*

*Доведено, що методи експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів повинні відповідати таким критеріям: законність та етичність; наукова обґрунтованість; безпечність та ефективність; перевірюваність; мінімальний ступінь впливу на об'єкти дослідження. Крім того, самі методи можуть бути класифіковані за різними підставами, серед яких доцільно виділити: умови використання, стадії процесу експертно-криміналістичного дослідження, вплив на об'єкти дослідження тощо.*

*Проаналізувавши положення Інструкції про порядок проведення криміналістичних досліджень транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують, працівниками Експертної служби МВС України, затвердженої наказом МВС України від 31 травня 2013 року № 537, яка регламентує науково-методичну складову частину провадження дослідження, чітко відображає алгоритм дій працівника Експертної служби МВС України на всіх стадіях його проведення, а також інформаційний супровід таких дій, видається виправданим розширити коло об'єктів комплексного експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів.*

*Наведено конкретизований перелік документів, що супроводжують транспортні засоби, як об'єктів експертно-криміналістичного дослідження, їхні індивідуальні ознаки. Окреслені основні проблеми, а саме: відсутність правової підтримки та алгоритму експертизи документів під час огляду транспортного засобу; відсутність єдиної системи елементів персоналізації реєстраційних документів у сервісних центрах системи МВС України; відсутність класифікатора реєстраційних документів іноземних держав у будь-якому вигляді; необхідність розроблення методики криміналістичного дослідження документів на транспортні засоби як окремого спеціального виду експертизи. Надано рекомендації щодо вирішення зазначеного переліку проблем.*

**Ключові слова:** реєстраційні документи, судова експертиза, огляд транспортного засобу, комплексна експертиза, спеціальний об'єкт експертизи.

**Постановка проблеми.** Сьогодні у структурі державних судово-експертних установ, зокрема тих, що відносяться до сфери управління МВС України, функціонують окремі підрозділи, що здійснюють комплексні криміналістичні дослідження транспортних засобів (далі – ТЗ) і документів, що їх супроводжують. Разом із цим у теорії криміналістики та судової експертизи недостатньо уваги приділено питанням щодо сутності вказаного напрямку практичної роботи. На теперішній час немає чіткої межі щодо дій судових експертів під час проведення огляду ТЗ та дослідження ТЗ при супроводженні реєстраційних процедур, не розроблена сучасна методика проведення такого виду досліджень. Відсутність законодавчого та методичного супроводження даного виду діяльності викликає суттєвий суспільний резонанс. Отже, існує гостра потреба у ліквідації цих прогалин. Також слід відзначити, що в нормативно-правових актах з питань судово-експертної діяльності досить неоднозначно закріплено і питання співвідношення судової експертизи та експертного дослідження загалом і класифікація експертиз зокрема, в тому числі й у частині співвідношення різних видів криміналістичних досліджень документів, що супроводжують ТЗ.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** В юридичній літературі загальні теоретичні положення проведення комплексної судової експертизи обговорюються доволі ґрунтовно. Аналіз праць Т.В. Аверьянова, А.І. Вінберга, Р.С. Белкіна, Н.П. Майліса, Н.Г. Малаховської, О.Р. Росинської, М.Я. Сегай, Е.Б. Сімакової-Єфремян, О.Р. Шляхова, М.Г. Щербаковського, С. І. Перліна та інших науковців дозволяє констатувати, що стосовно сутності та систематизації вказаного напрямку експертних досліджень єдиного бачення поки що немає.

Загальним об'єктом даного виду експертиз є транспортний засіб, якому притаманні деякі інформаційні поля, що співвідносять його з об'єктом спеціальним.

М.Г. Щербаковський обґрунтовує позицію про те, що критерієм розмежування родів (видів) експертиз є спеціальний об'єкт дослідження (інформаційні поля). Саме він вимагає застосування спеціальних методів (методик) дослідження, які зумовлюються певними спеціальними знаннями, що в цілому визначає умови вирішення поставленого перед експертом завдання. Саме спеціальний об'єкт дослідження є системоутворюючим елементом, який

вимагає використання відповідних спеціальних знань і методів та інтегрує рішення експертних завдань [1, с. 125].

С.Й. Гонгало до сфери комплексної експертизи відносить експертні дослідження новітніх документів (через необхідність використання програмних засобів, прийомів, методів та технічних засобів, необхідних для вирішення поставлених задач), зокрема електронних документів, а також документів, які містять у собі ознаки як аналогових, так і електронних [2, с. 15]. Такий підхід видається цілком слушним і може бути застосований для уточнення сутності криміналістичних досліджень документів, що супроводжують ТЗ.

На думку А.В. Старушкевича, комплексне дослідження транспортних засобів – це низка заходів у профілактиці незаконного заволодіння транспортними засобами, які поєднують у собі професійні навички експерта, його наукові знання в галузі природничих і технічних наук та три складові частини: інформацію, криміналістичні методи дослідження та спеціальну техніку [3].

Таким чином, окремі науковці вважають за необхідне звертатись до комплексних експертних досліджень у зв'язку з використанням новітніх науково-технічних засобів і методів, інші – у разі необхідності дослідити складні об'єкти, що є одночасно джерелами різної інформації, зафіксованої в різні способи. Проведені наукові дослідження свідчать, що документи на ТЗ становлять 13,4% від загальної кількості проведених експертиз [4, с. 11]. Але сучасного наукового, правового і методичного підґрунтя даний вид експертизи сьогодні не має, та обговорення цього напрямку досліджень з урахуванням практичного досвіду в працях відомих науковців взагалі не зустрічається.

**Метою статті** є всебічний аналіз методів та алгоритмів проведення криміналістичних досліджень документів під час проведення реєстраційних процедур ТЗ сервісними центрами МВС України; висвітлення проблемних питань щодо документів, які супроводжують ТЗ, з метою осучаснення алгоритмів та методів їх досліджень.

**Виклад основного матеріалу.** Позасудова експертиза документів, не пов'язана з призначенням та проведенням її під час здійснення судочинства (кримінального, адміністративного, цивільного тощо), застосовується у повсякденній діяльності державних органів, суспільних

інституцій тощо. Прикладом позасудових експертиз можуть бути комплексні експертно-криміналістичні дослідження транспортних засобів під час їх реєстрації та перереєстрації й усі інші різновиди позасудової діяльності експертних установ і приватних експертів, які зараз іменуються експертними дослідженнями. Також ними є антикорупційні експертизи нормативних актів, санітарно-епідеміологічні експертизи продукції тощо, експертні дослідження, не пов'язані з вирішенням завдань судочинства. Такі експертизи не мають ознак, що притаманні експертизі судовій, вони характеризуються досить вузьким функціональним призначенням у певній сфері суспільного життя.

Щодо комплексного експертно-криміналістичного дослідження транспортних засобів, як вже зазначалося, мова йтиме саме про *загальний об'єкт – транспортний засіб*, якому притаманні деякі інформаційні поля, що співвідносять його з об'єктом спеціальним. Таким чином, з точки зору експертного дослідження загальний об'єкт (транспортний засіб) має певні інформаційні поля, які визначають його як об'єкт спеціальний. Такими полями є: 1) вузли та агрегати транспортного засобу; 2) документи, що супроводжують транспортні засоби; 3) сліди транспортного засобу. Таким чином, оскільки сьогодні дослідження вузлів та агрегатів транспортного засобу є одним підвидом експертизи, експертиза документів – другим, а експертиза слідів транспортного засобу – третім, виходить, що питання, яке нами розглядається, має комплексний характер. Проте його не слід ототожнювати з комплексною експертизою як нормативно визначеним процесуальним поняттям.

Отже, виправдано розглянути поняття транспортного засобу, який виступає об'єктом правового регулювання в різних сферах виникнення суспільних відносин, щоб встановити, у чому ж полягає відмінність практичного значення. Адже передусім йдеться про об'єкт підвищеної небезпеки, умови експлуатації, обліку та державної реєстрації якого мають чітку законодавчу регламентацію.

Так, в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 [5], до виду криміналістичних експертиз віднесено трасологічну експертизу та технічну експертизу документів. На цій основі в Переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей,

за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, криміналістичне дослідження транспортних засобів визначено як різновид трасологічної експертизи (індекс експертної спеціальності 4.3). Іншим її різновидом є експертна спеціальність «дослідження ідентифікаційних номерів та рельєфних знаків» (індекс 4.4).

У розділі II Інструкції з організації взаємодії підрозділів Експертної служби МВС із територіальними органами з надання сервісних послуг МВС, затвердженій наказом МВС України від 18.01.2016 р. № 28, передбачено проведення експертного дослідження ідентифікаційних номерів ТЗ і реєстраційних документів з метою визначення їх справжності (виявлення фактів знищення, підробки або зміни номерів вузлів та агрегатів ТЗ, підроблення реєстраційних документів, що його супроводжують), а також проводити огляд ТЗ з метою звірення ідентифікаційних номерів їхніх складових частин із номерами, зазначеними в поданих власником або уповноваженим представником реєстраційних документах, з учиненням відповідної відмітки або складанням акта огляду ТЗ [6]. При цьому експертне дослідження ТЗ і реєстраційних документів здійснюється на підставі відповідної заяви власника.

Стосовно даного аспекту відзначимо, що нинішня ситуація з недостатністю нормативно-правового регулювання питань щодо повноважень судового експерта під час огляду ТЗ у межах його державної реєстрації значно знижує ефективність превентивної діяльності. Відповідно до чинного законодавства немає ніяких відмінностей між поняттями «експертний огляд» і «експертне дослідження». Які дії судового експерта допустимі в межах огляду, а які можуть проводитись під час експертного дослідження – це питання потребує роз'яснення на законодавчому рівні.

У сфері ж обліку та державної реєстрації транспортних засобів до документів, що їх супроводжують, законодавець відносить документи, які підтверджують правомірність придбання транспортних засобів, їхніх складових частин, що мають ідентифікаційні номери і оформлені в установленому порядку. За результатом державної реєстрації транспортного засобу уповноваженим органом системи МВС України видається відповідне свідоцтво про реєстрацію.

Враховуючи комплексний характер експертно-криміналістичних досліджень, які нами розглядаються, необхідно окреслити коло завдань у сфері документознавства. Так, науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 [5], визначають такі основні завдання технічної експертизи документів:

1) установлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту;

2) виявлення залитих, замазаних, вицвілих та інших слабовидимих або невидимих текстів;

3) установлення виду та ідентифікація приладів письма за штрихами;

4) визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються;

5) установлення цілого за частинами документа;

6) установлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки;

7) ідентифікація особи, яка надрукувала машинописний текст, виготовила зображення відтиску печатки за особливостями навичок виконавця;

8) установлення способу нанесення відтисків печаток, штампів, факсиміле;

9) ідентифікація печаток, штампів, факсиміле тощо за їх відтисками; відповідність часу нанесення відтисків печаток, штампів дати виготовлення;

10) установлення роду, виду (іншої класифікаційної категорії) матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався (виготовлявся) документ та ін.

З наведеного стає зрозумілим, що законодавець намагається навести основні завдання технічної експертизи документів з урахуванням її підвидів (дослідження реквізитів, матеріалів, друкарських форм). Проте поряд із цим залишаються поза увагою завдання дослідження пластикових карток (наприклад, свідоцтв про реєстрацію транспортного засобу), що за своєю формою та змістом також можуть виступати об'єктом експертизи.

Свідоцтво про реєстрацію ТЗ (реєстраційний документ ТЗ) – офіційний документ, що підтвер-

джує постановку автомобіля на реєстраційний облік і приналежність автомобіля конкретному власнику. Державна реєстрація (перереєстрація) ТЗ проводиться на підставі заяв власників, поданих особисто або уповноваженим представником, і документів, які засвідчують правомірність придбання, отримання, ввезення, митного оформлення ТЗ, відповідність конструкції ТЗ установленим вимогам безпеки дорожнього руху, а також вимогам, які є підставою для внесення змін до реєстраційних документів. Тобто до документів, що супроводжують ТЗ та підлягають дослідженню, відносять: 1) документи, що засвідчують реєстрацію ТЗ (свідоцтво про реєстрацію, технічний паспорт) у територіальних органах надання сервісних послуг МВС (або реєстраційно-екзаменаційних підрозділах державної автомобільної інспекції); 2) документи на право власності (користування) ТЗ (акт прийому-передачі, договір купівлі-продажу тощо).

На сьогодні досконалої методики визначення підроблених документів на ТЗ, на жаль, не існує. Проте загалом техніко-криміналістичне дослідження документів широко застосовується в експертній практиці. Науковці підкреслюють, що документи на ТЗ досить часто стають об'єктом злочинної діяльності. Підвищений попит на їх підроблення зумовлений насамперед корисливими мотивами, оскільки шляхом придбання підробленого свідоцтва про реєстрацію ТЗ зловмисники ухиляються від сплати податків. Крім того, здебільшого за такими підробленими документами отримують викрадені ТЗ.

Для дослідження зазначених вище об'єктів криміналістична техніка має великий арсенал спеціальних методів і технічних засобів, що дозволяють установлювати факти підробок документів, а у випадках внесення змін до справжніх документів – їх первісний зміст. Основними з цих методів є: візуально-мікроскопічний; кольороділення; посилення контрасту; дослідження в невидимих променях спектра: ультрафіолетових і інфрачервоних; люмінесцентний; метод вологого копіювання тощо.

Свідоцтва про реєстрацію ТЗ є одними з найпоширеніших об'єктів дослідження судових експертів, і це зумовлено насамперед кількістю зразків документів, які знаходяться в обігу. У сумарній кількості їх більше 100, і вони мають установлені для кожного зразка реквізити та елементи захисту. Персоналізація свідоцтва здійснюється способом кольорового ретранс-

ферного друку за допомогою спеціальної захисної плівки.

Досліджуючи документи, передусім застосовують методи, що не ушкоджують досліджувані об'єкти. Якщо бажані результати не досягнуті, застосовують методи, що можуть викликати ушкодження документа.

Немає підстав очікувати зменшення спроб підробок документів на ТЗ як у кількісному, так і в якісному сенсі. Експертами-практиками відчувається відсутність допоміжних інструментів для проведення досліджень, а саме криміналістичних обліків регіонального та державного рівнів, які б накопичували інформацію про підроблені документи на ТЗ, методи підробки та ілюстрували фотографічним способом ознаки підробки документів, які надходять до такої бази даних.

**Висновки та пропозиції.** Методи та алгоритми експертно-криміналістичного дослідження документів, що супроводжують ТЗ, потребують осучаснення та відповідної законодавчої підтримки. Аналіз проблем, які виникають під час проведення даного виду досліджень, дозволив сформулювати низку пропозицій щодо їх вирішення: а) законодавчо розмежувати методи та алгоритми дій експерта під час проведення огляду ТЗ та проведення дослідження ТЗ (або уніфікувати ці дві процедури); б) розробити довідник реєстраційних документів іноземних держав на ТЗ або впровадити інший спосіб визначення справжності таких реєстраційних документів; в) розробити методичку дослідження документів, що супроводжують ТЗ із відокремленням допустимих процедур за різного виду досліджень з обов'язковим фотографуванням за правилами криміналістичної фотографії елементів захисту; г) нормативно закріпити еталон персоналізації даних у свідоцтві про реєстрацію ТЗ, який би

використовувався на всій території України; д) запропонувати як окрему послугу криміналістичне дослідження реєстраційних документів.

#### Список використаної літератури:

1. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
2. Гонгало С.Й. Судова техніко-криміналістична експертиза документів: сучасні можливості дослідження та перспективи розвитку : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України. Київ, 2013. 21 с.
3. Старушкевич А.В. Можливості використання комплексного дослідження транспортних засобів при розслідуванні незаконного заволодіння такими засобами. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Вип. 2. URL : [http://www.lex-line.com.ua/?language=ua&go=full\\_article&id=1129](http://www.lex-line.com.ua/?language=ua&go=full_article&id=1129) (дата звернення: 29.07.2019).
4. Будзієвський М.Ю. Техніко-криміналістичне дослідження документів на транспортні засоби : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2009. 21 с.
5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 року № 1950/5). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 23.07.2019).
6. Інструкція з організації взаємодії підрозділів Експертної служби МВС із територіальними органами з надання сервісних послуг МВС : затв. наказом МВС України від 18 січня 2016 року № 28. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0204-16> (дата звернення: 12.08.2019).

#### Sezonov V. S. Problems of criminal accessible documents, why support transport areas

*The article has an analysis of the problems of criminal document documents, which can be used for transportation as part of the latest expert docs. A comprehensive analysis of the theoretical and practical findings of an expert review of the given view allowed us to formulate low problems, as well as the proposal of a general legislative and methodological interpretation.*

*The algorithm of forensic examination of documents accompanying vehicles is to determine the common features and security features of registration documents, the most common ways of forging them, as well as the application of a complex of individual research methods, including visual-microscopic, color separation, contrast enhancement, contrast enhancement document in reflected UV and infrared rays, fluorescent analysis, wet copy, and compare the data specified in the document ah, the information contained in existing databases (MIA Ukraine and international).*

*It is proved that the methods of expert forensic investigation of vehicles should meet the following criteria: legality and ethics; scientific validity; safety and efficiency; verifiability; minimum degree*

*of impact on research objects. In addition, the methods themselves can be classified on various grounds, among which it is advisable to distinguish: the conditions of use, the stages of the forensic investigation process, the impact on the objects of the study, etc.*

*Having analyzed the provisions of the Instruction on the procedure for conducting forensic investigations of the vehicles and registration documents accompanying them, by the employees of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of May 31, 2013 No. 537, which regulates the scientific and methodological component of conducting research, The Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine at all stages of its conduct, as well as information support of such actions, seems justified to expand the range of objects of complex e spertno forensic investigation vehicles.*

*A specific list of documents accompanying vehicles, as objects of forensic investigation, and their individual characteristics are given. The main problems are outlined, namely: lack of legal support and algorithm of examination of documents during inspection of the vehicle; absence of a unified system of elements of personalization of registration documents in the service centers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine; the absence of a classifier of registration documents of foreign states in any form; the need to develop a methodology for forensic examination of documents for vehicles as a separate specific type of examination. Recommendations are given to resolve the following list of problems*

**Key words:** *registration documents, forensic examination, vehicle inspection, comprehensive examination, special object of examination.*